

УДК 347.91

Т. І. Лежух

СУДОВА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ІЗ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

4 листопада 1950 року в м. Рим (Італія) була підписана Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини (далі – Конвенція) [1], в якій передбачалося створення спеціального міжнародного судового органу із захисту прав людини.

3 вересня 1953 року Конвенція набула чинності, і держави, що підписали та ратифікували Конвенцію, взяли на себе зобов'язання дотримуватися прав людини, які передбачені нею.

Із моменту підписання Конвенції до неї додатково було прийнято 14 протоколів, які розширюють сферу її дії та актуалізують зміст відповідно до вимог часу.

Безумовно, найвагомішими демократичними досягненнями Конвенції можна вважати ст. 10 «Свобода вираження поглядів», ст. 6 «Розумний строк розгляду справи», ст. 11 «Свобода зібрань та об'єднань», ст. 3 Першого протоколу до Конвенції «Право на вільні вибори».

Безпосередньо Європейський Суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) був створений 21 січня 1959 року в якості основного елемента механізму контролю за дотриманням положень Конвенції. Штаб-квартира ЄСПЛ знаходиться в м. Страсбург (Франція). Відповідно до регламенту Суду його робочими мовами є англійська і французька [2].

Як влучно відзначає М.В. Буроменський, ЄСПЛ – це не політичний орган, а орган розв'язання переданих йому справ на основі права [3, с. 3].

Уже в 1995 році Україна ратифікувала Конвенцію, після чого цей нормативно-правовий акт, відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, став частиною національного законодавства України.

Разом із тим ратифікація Конвенції свідчила про визнання Україною юрисдикції ЄСПЛ. Із цим повністю узгоджується й положення ч. 3 ст. 55 Конституції України, відповідно до якого кожному гарантоване право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ, органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, після використання всіх національних засобів захисту [4].

Як вбачається з комплексного аналізу ст. 10 Конвенції, ст. ст. 32, 34 Конституції України, особа може скористатися своїм правом на звернення до ЄСПЛ лише в тому випадку, якщо вона вважає, що національна система правосуддя не захистила чи не поновила її порушеного права.

У свою чергу рішення ЄСПЛ має силу індикативних прецедентів для судів України, і у випадку, якщо в конкретних правовідносинах національним судом розглядається спір, аналогічний до того, що розглядався ЄСПЛ, українські суди повинні враховувати такі позиції та наводити їх у своїх судових рішеннях.

Водночас у ч. 1 ст. 5 Закону України «Про інформацію» зазначено, що вірогідність є одним із принципів інформаційних відносин [5].

Як вбачається з практики українських судів щодо справ із захисту честі, гідності та ділової репутації, національне судочинство має достатньо великі проблеми з визначенням критеріїв достовірності і вірогідності інформації, що безпосередньо впливає на можливість встановлення факту порушення прав позивача.

Значення критерію достовірності під час вирішення справ із захисту честі, гідності та ділової репутації було проілюстровано рішенням ЄСПЛ у справі «Торгейрсон проти Ісландії», в якому Суд вказував: «...Можна використовувати те, що говорять люди. Або навіть чутки. Були б ці чутки настільки схожі та численні, щоб їх не можна було би вважати брехнею» [6].

Варто відзначити й той факт, що як положення Конвенції, так і норми Конституції України дають можливість у виняткових випадках обмежувати право особи на реалізацію права отримання інформації. Це стосується, зокрема, деяких положень: Закону України «Про інформацію», Закону України «Про державну таємницю», Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», Закону України «Про захист персональних даних». Відповідні положення містяться також і в рішенні Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 року (справа № 18/203-97 за зверненням К.Г. Устименка). До охоронюваної законом інформації ми можемо віднести персональні дані про особу, інформацію, що становить державну таємницю, службову інформацію, конфіденційну інформацію.

Зазначеними актами встановлюється спеціальний порядок збирання, зберігання й розповсюдження таких категорій інформації.

У свою чергу ЄСПЛ за результатами розгляду справи «Санді Таймс проти Великої Британії» зазначив, що під час вирішення питання щодо права у ЗМІ на розміщення публікації, що стала предметом спору, потрібно першочергово вирішити, чи мав предмет обговорення важливий суспільний характер. І саме в такому контексті ЄСПЛ встановив, що інформація, котра містилася в статті, дійсно мала суспільний резонанс та інтерес, а тому дії держави щодо обмеження права на свободу вираження думки є необґрунтованими та безпідставними [7].

Водночас під час розгляду справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації ЄСПЛ намагається також звертати увагу на різницю між процесом констатації факту та вираженням оціночного судження.

Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Бергене Тіденде» проти Норвегії» було зазначено, що право журналістів газети «Бергене Тіденде» було необґрунтовано обмежено через публікацію серії статей щодо невдало проведених пластичних операцій у приватній клініці. У свою чергу Верховний Суд Норвегії визнав вину журналістів, оскільки, на думку суду, більша частина фактів, наведених у публікації, була не доведена. Саме тому головний редактор газети та журналіст були змушені, відповідно до рішення національного суду, виплатити штраф відповідачу в розмірі 900 000 доларів США. У свою чергу ЄСПЛ визнав, що в цьому випадку мало місце порушення прав журналістів на вільне вираження своїх поглядів, оскільки журналістам не може бути вказано на спосіб опису подій, що повинен використовуватись під час підготовки статті, проте визначена національним судом сума штрафних санкцій є явно завищеною [8].

Загалом, аналізуючи практику ЄСПЛ, можна констатувати, що заяви, які прямо чи опосередковано направляються для розгляду до Суду, вже не є рідкістю,

а більше звичним явищем. Водночас якщо раніше заяви про захист таких прав надходили здебільшого з боку громадян розвинених європейських держав, то нині момент ситуація кардинально змінилася, і не останню роль в цьому процесі відіграють заяви саме з України та Росії.

Крім того, варто відзначити й те, що практика ЄСПЛ під час розгляду такої категорії справ є достатньо однозначною.

Проілюструємо даний факт на прикладі підходів до застосування основних принципів ЄСПЛ, що склалися в контексті досліджуваних правовідносин.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 Конвенції кожна людина має право на свободу у вираженні своєї думки, вільно отримувати й розповсюджувати інформацію без будь-якого втручання з боку влади, незалежно від державних кордонів.

Так, у рішенні ЄСПЛ «Лінгенс проти Австрії» судом було відзначено наступне: «Хоча і преса не повинна переступати меж, встановлених *inter alia*, для «захисту репутації інших осіб», на ній лежить обов'язок повідомляти інформацію та ідеї на політичні теми так само, як і в інших сферах, які становлять громадський інтерес. І не лише засоби масової інформації мають завдання повідомляти таку інформацію та ідеї, а й громадськість має право отримувати їх». у даному рішенні судом також було відзначено й те, що у випадку, якщо наявний суспільний інтерес, то оприлюднено може бути як інформація з обмеженим доступом, так і інформація, що може кваліфікуватись як втручання в приватне життя публічних і квазіпублічних осіб [9].

У свою чергу ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «ТОВ «Весті» й Ухов проти Росії» встановив відсутність порушень ст. ст. 6, 10 Конвенції [10].

Підставою звернення до ЄСПЛ стало судове рішення, яким було задоволено позов про захист честі й гідності, відповідачами в якому й були заявники. У заяві скаргники посилались на порушення ст. 10 Конвенції, проте суд у своєму рішенні звернув увагу на те, що ця норма спрямована на захист саме тих осіб, які розповсюджують суспільно значиму інформацію, проте водночас діють добросовісно та з урахуванням точних і достовірних даних, а також правил журналістської етики.

Відповідно до висновків ЄСПЛ ст. 10 Конвенції водночас як надає право особам вільно виражати свої погляди, так і покладає на них обов'язок і відповідальність за розповсюдження інформації, котра має значний суспільний інтерес. У такому випадку змістом поширеної інформації було те, що культурний проект, котрий займався збором коштів, міг їх незаконно присвоїти, у свою чергу правдивість цієї інформації заявники не змогли довести в суді.

Суд також дійшов висновку, що поширена інформація не мала зв'язку з особами, щодо яких вона була поширена. У свою чергу застосування здогадок та припущень, що така інформація є достовірною, не може вважатися виправданим у контексті можливості поширення такої інформації. Саме у зв'язку з необґрунтованістю такої інформації ЄСПЛ дійшов висновку, що розповсюдження інформації щодо наявності позашлюбних зв'язків позивача і присвоєння ним бюджетних коштів могло спровокувати значну шкоду діловій репутації позивача.

Крім того, цікавою в цій справі стала також позиція суду щодо зазначених заявниками сумнівів у неупередженості судді національного суду, котрий брав участь у розгляді справи як у суді першої, так і апеляційної інстанції. У свою чергу ЄСПЛ

із цього приводу зазначив, що сам по собі факт існування такої обставини не може слугувати достатнім підтвердженням упередженого ставлення суду під час розгляду справи.

У цілому під час розгляду зазначеної справи ЄСПЛ констатував, що національним судом була надана можливість ефективно захистити свої права, а тому порушень ст. 10 Конвенції в даному випадку не вбачається.

Таким чином, у межах дослідження цього принципу, застосовуваного ЄСПЛ, можемо зробити висновок, що, на думку суду, навіть конфіденційна, таємна інформація не буде вважатися такою, що порушує її честь, гідність і ділову репутацію, за умови, що вона містить ознаки достовірності, та наявні хоча б поодинокі докази її можливої обґрунтованості. У той час як розповсюдження необґрунтованої та надуманої інформації щодо особи однозначно повинно трактуватися як порушення її особистих немайнових прав та ст. 6 Конвенції.

У свою чергу, аналізуючи загальні підходи ЄСПЛ до вирішення такої категорії справ, можна сміливо спиратися на рішення у справі «Дюльдін і Кіслов проти Росії», де судом було зазначено наступне [11]:

1. Представники державної влади не мають підстав для подання позовів про захист честі, гідності та ділової репутації до ЗМІ з вимогою компенсувати моральні страждання за збитки, нанесені їх діловій репутації, якщо публікація має суспільний інтерес та резонанс і вкладається в межі критики дій позивача, що перебуває в статусі державного службовця, оскільки така можливість є невід'ємною частиною політичних дебатів у демократичному суспільстві.

2. Позов щодо захисту честі, гідності та ділової репутації може бути поданий лише тими особами, котрих можна конкретно ідентифікувати на підставі таких висловів. Даний принцип у практичному розумінні означає лише те, що розповсюджувана інформація повинна мати вказівку на конкретну особу, в той час як розповсюдження інформації щодо діяльності органу або установи, в якій провадить діяльність така особа, не може кваліфікуватись як порушення прав такої посадової чи службової особи.

3. У кожному конкретному випадку суд повинен об'єктивно оцінювати інтереси як особи, щодо якої було розповсюджено інформацію, так і інтереси суспільства щодо можливості бути обізнаними щодо наявності такої інформації. І саме встановлення пріоритетності одних інтересів над іншими й береться судом до уваги під час постановлення рішення.

4. Суд вважає недопустимим вимагати від журналістів та ЗМІ доведення достовірності такої інформації, оскільки така інформація повинна трактуватись у суспільстві саме як думки, оціночні судження та критика.

Таким чином, ЄСПЛ вважає, що досить розповсюдженими є випадки, коли метою подання політиком позову про захист честі, гідності та ділової репутації до суду насправді є не намір захистити ці цінності, а використовувати такий інструмент для недопущення об'єктивної критики. У свою чергу наявність судової справи проти журналіста чи ЗМІ з боку політика робить таку критику більш ризикованою, особливо коли національними судами приймаються судові рішення про задоволення таких позовних вимог. Тобто наявність такого судового рішення вже

слугує пересторогою для інших журналістів, які уникають публікацій на однорідну тематику. Саме тому, на думку суду, національні суди повинні дуже ретельно підходити до аналізу кожної конкретної справи, що розглядається в досліджуваному контексті.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.
2. Регламент Європейського Суду з прав людини від 01.06.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.
3. Буроменский М.В. Обращение в Европейский Суд по правам человека: практика Суда и особенности украинского законодательства / Харьковская правозащитная группа. – Х. : Фолио, 2000. – 32 с.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 3. – Ст. 112.
5. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
6. Рішення ЄСПЛ по справі «Торгейрсон проти Ісландії» від 25.06.1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.
7. Рішення ЄСПЛ по справі «Санді Таймс проти Великобританії» від 27.12.2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.
8. Рішення ЄСПЛ по справі «Бергене Тіденде» проти Норвегії» від 02.05.2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.
9. Рішення ЄСПЛ по справі «Лінгенс проти Австрії» 08.07.1986 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.
10. Рішення ЄСПЛ по справі «ТОВ «Весті» і Ухов проти Росії» від 30.08.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.
11. Рішення ЄСПЛ по справі «Дюльдін і Кіслов проти Росії» від 31.07.2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua.

Анотація

Лежух Т. І. Судова практика Європейського Суду з прав людини під час розгляду справ із захисту честі, гідності та ділової репутації. – Стаття.

Статтю присвячено висвітленню практики Європейського Суду з прав людини під час розгляду справ, пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації фізичних та юридичних осіб.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, Європейський Суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини.

Аннотация

Лежух Т. И. Судебная практика Европейского Суда по правам человека при рассмотрении дел по защите чести, достоинства и деловой репутации. – Статья.

В статье освещается практика Европейского Суда по правам человека при рассмотрении дел, связанных с защитой чести, достоинства и деловой репутации физических и юридических лиц.

Ключевые слова: честь, достоинство, деловая репутация, Европейский Суд по правам человека, Европейская конвенция по правам человека.

Summary

Lezhukh T. I. The judicial practice of the European Court of Human Rights in cases arising in the protection of honor, dignity and business reputation. – Article.

The article is devoted to the judicial practice of European Court of Human Rights in cases relating to protection of honor, dignity and business reputation of individuals and legal entities.

Key words: honor, dignity, business reputation, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights.